

CO SIĘ DZIEJE Z WARTOŚCIAMI?
PRÓBY DIAGNOZY

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA • WYDZIAŁ TEOLOGICZNY • POZNAŃ 2009

MONIKA LEWICKA

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

**Wartości deklarowane przez uczniów kończących integracyjną
szkołę podstawową. Komunikat z badań**

Values Declared by Pupils Completing Integrative Elementary School.
A Research Report

W chwili, gdy ludzie wypowiadają stwierdzenia *jak dobrze być sobą, jak to wspaniale mieć tożsamość* – wolno nam podejrzewać, że nie mają pewności, kim tak naprawdę są i czy tę tożsamość, którą tak wspaniale jest mieć, posiadają, czy wiedzą dokładnie, jak sobie jej posiadanie zapewnić? *Ma się tożsamość* wtedy, gdy nie trzeba o niej myśleć. Tożsamość i potrzeba jej posiadania – dociera do świadomości, dopiero wtedy, gdy pytamy *kim jestem* i *gdzie moje miejsce* – a pytamy wówczas, gdy prosta, jednoznaczna i natychmiastowa odpowiedź nie przychodzi łatwo, przysparza kłopotu, wymaga zastanowienia¹. *Kim jestem?* – to moim zdaniem najbardziej aktualne i ważne pytanie człowieka współczesnego. Wielość prac socjologów, filozofów, pedagogów czy psychologów objawia jego istotność. Pragmatyka dnia codziennego ukazuje jednak bezradność w udzielaniu odpowiedzi na to fundamentalne pytanie.

WARTOŚCI PODSTAWĄ LUDZKIEGO ŻYCIA

Proces wychowawczy, który jest jednym z głównych fenomenów jakim zajmuje się pedagogika, nierozzerwalnie łączy się z aksjologią². Pomińcie system wartości w edukacji szkolnej prowadzi bowiem do patolo-

¹ Z. Bauman, *Tożsamość. Wtedy, teraz, po co?* w: E. Nowicka, M. Chałubiński (red.), *Idee a urządzanie świata społecznego. Księga jubileuszowa dla Jerzego Szackiego*, Warszawa 1999, s. 43.

² M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Lublin 2000, s. 361.

gii i dewiacji. Mówiąc inaczej, pomiędzy wartościami a zadaniami edukacji zachodzi ścisły związek³. Wartości odgrywają istotną rolę zarówno w życiu jednostki, jak i całego społeczeństwa. Dlatego wadliwie zbudowany system aksjologiczny stanowi znaczne niebezpieczeństwo dla rozwoju poszczególnego człowieka, jak i całej populacji. Człowiek przez swoje decyzje dokonuje wyboru pomiędzy różnymi wartościami i jednocześnie w swojej wolności tworzy kryterium takiego wartościowania. Oczywiście nie jest to proces wyizolowany od wszelkich czynników zewnętrznych czy wewnętrznych. Obecnie w naszym kraju (i nie tylko) coraz trudniejsze staje się porozumienie w sprawie określenia wartości najważniejszych dla wychowania i życia społecznego. Uważam, że owo określenie jest potrzebne, gdyż człowiek jest istotą niedoskonałą, nie posiada stałego repertuaru zachowań, lecz musi konfrontować je z określonymi sytuacjami życia. Człowiek został obdarzony wolnością i właśnie dlatego potrzebuje norm i przepisów, które wskażą mu, jak powinien postępować w danej sytuacji.

W relacji jednostki do wartości człowiek jest nie tylko podmiotem wartościującym, lecz również twórcą kryterium owego wartościowania. Proces ten dokonuje się w kontekście społeczno-kulturowych realiów i doświadczeń. Krystalizacja zasad wartościowania konkretnego podmiotu uwarunkowana jest jego stanem rozwoju psychofizycznego i duchowego, dlatego też wartości odgrywają bardzo ważną rolę w pedagogice⁴. Nie sposób przecież mówić o procesie wychowawczym człowieka bez odniesienia się do celu wychowania. Co więcej, relacyjność wartości będąca ontologicznym stanem rzeczy, jest równocześnie sytuacją pedagogiczną, gdyż generuje zagadnienie jak doprowadzić do pojawienia się i rozwoju tej relacji między wartościami, a przedmiotem poznającym⁵. Przyswajanie wiedzy, umiejętności oraz rozwijanie zainteresowań i zdolności poznawczych może i powinno moim zdaniem rozpoczynać się właśnie od wartości. Wprowadzenie młodego człowieka w świat wartości jest konieczne do tego, aby umiał on odróżnić dobro od zła i stawiał przed sobą coraz wyższe wymagania moralne⁶. S. Bern powie wprost, że filozofia wartości winna być pojmowana jako fundamentalna nauka dla określania dążeń w wychowaniu⁷.

³ Por. K. Denek, *Wartości i cele edukacji szkolnej*, Poznań-Toruń 1994, s. 14.

⁴ Por. K. Popielski, *Człowiek – Wartości – Sens. Studia z psychologii egzystencji*, Lublin 1996, s. 61-62.

⁵ S. Michałowski, *Pedagogia wartości*, Bielsko-Biała 1993, s. 52.

⁶ K. Denek, dz. cyt., s. 23.

⁷ S. Michałowski, dz. cyt., s. 54.

AKSJOLOGICZNE PODSTAWY I CELE WYCHOWANIA

Problematyka aksjologiczna obecnie jest jedną z najbardziej trudnych dziedzin w pedagogice. Ma to związek z kryzysem przekazu wartości i norm w odniesieniu do treści i sposobów przekazywania, oraz z ogólnym kryzysem wartości w społeczeństwie pluralistycznym. Kryzys aksjologii w pedagogice łączy się z trudnością w przyjęciu w wychowaniu jakiegoś systemu wartości uznanego za ogólnie ważny. Niektórzy postulują relatywizm wobec wartości w wychowaniu z powodu istnienia różnych dziedzin wychowania oraz zróżnicowania środowiskowego i kulturowego. Innym problemem jest postawa odrzucenia autorytetu wartości przejawiająca się w opacznie pojętej tolerancji wobec różnorodności. Indyferentyzm wobec wartości przejawia się, także w odwoływaniu się tylko do tradycji czy w bezkrytycznej akceptacji rzeczywistości, co prowadzi do mylenia wartości rzeczywistych z pozornymi⁸.

Relatywizm wobec wartości przejawia się, także w relatywizmie moralnym. Przedstawiciele tak zwanej etyki sytuacyjnej wyrażają pogląd, że o moralności nie decyduje system wartości i norm, lecz własna sytuacja człowieka. Poglądy te *owocują* w propagowaniu ideału człowieka *wyzwolonego* ze stałych przekonań, wartości etycznych i religijnych. W teorii wychowania opartej na tych poglądach promuje się przekonanie, że moralny osąd rozwija się u człowieka w sposób spontaniczny i winien być generowany przez dyskusję nad antagonicznymi poglądami. Głosi się jednocześnie, że każdy człowiek, tak dziecko, jak i dorosły sam powinien wybrać dla siebie właściwą wizję życia i świata spośród różnych konkurujących idei i stanowisk filozoficznych. Niedopuszczalnym natomiast jest (według zwolenników relatywizmu aksjologicznego) wskazywanie na to, co jest dobre, a co złe. Ten wybór pozostawia się osobistej decyzji młodego człowieka⁹.

Uważam, że takie propozycje pluralizmu, gdzie każdy dla siebie ustanawia system wartości są w rzeczywistości rezygnacją z wartości. Myślę, że właściwe określenie tego, co jest dobre, a co złe wymaga znacznego doświadczenia życiowego, którego przecież z natury rzeczy nie posiada jeszcze młody człowiek. W takiej sytuacji jawi się niebezpieczeństwo, że może on przyjąć poglądy tej osoby, grupy, która z większym przekonaniem, determinacją i siłą oddziaływania będzie je głosiła (media, subkultury) lub może poddawać się chwilowej przyjemności czy korzyści. Uznanie pluralizmu za istotną i rzeczywistą cechę współczesności nie może prowadzić do akceptacji wszystkich, niejednokrotnie przecież wyklucza-

⁸ Por. M. Nowak, dz. cyt., s. 361-368.

⁹ Por. D.M. Sarzała, *Wychowanie do wartości w dobie pluralizmu*, w: „Wychowawca” nr 9, Kraków 2000, s. 4.

jących się poglądów. Myśląc o podstawowych wartościach należy rozpatrzyć kwestię istnienia wartości ponadczasowych, które są aktualne bez względu na czas historyczny. Jeżeli wartości te są kwestionowane i niejasne dla nowego pokolenia, to jest to pewnym znakiem kryzysu społecznego, kulturalnego i moralnego danej społeczności. Aksjologiczny nieład istniejący w sferze społecznej obejmuje niestety swym zasięgiem również przestrzeń oświatową i w rezultacie prowadzi do osłabienia pozycji szkoły, która jest jednym z głównych środowisk wychowawczych.

WYCHOWANIE KU WARTOŚCIOM A CELE WYCHOWANIA

W sposób najbardziej istotny wartości dostrzegalne są w celach wychowania. Wyprowadzane z norm społecznych i świadomie wprowadzane do wychowania osiągnane są bezpośrednio lub pośrednio w związku z innymi postawami i zachowaniami. Niezbędnym i podstawowym punktem wyjścia dla utworzenia celów wychowania jest pedagogiczne spojrzenie na osobę, czyli takie myślenie o celach wychowania człowieka, które patrzy w przyszłość, a zatem pomaga człowiekowi osiągnąć pełni człowieczeństwa. Cele wychowania w tym kontekście można interpretować jako dyspozycje psychiczne, które umożliwiają osiągnięcie pełni człowieczeństwa. Zależne są one więc najpierw od osoby wychowywanego człowieka, a dopiero później uwzględniają tendencje społeczne, kulturalne i polityczne. Należy zauważyć, że nie wszystkie wartości i normy społeczne są automatycznie celami wychowania. Wśród wartości i norm społecznych należy rozróżnić takie, które występują w wychowaniu, i takie, które występują poza wychowaniem. Następnie należy wśród celów funkcjonujących w wychowaniu, wyodrębnić te, które przyjęte zostały w sposób nieświadomy, oraz takie, które są realizowane świadomie – i właśnie te nazywa się celami wychowania¹⁰.

Ludzka egzystencja ma charakter aksjologiczny, bowiem własnemu istnieniu i istnieniu innych ludzi przypisujemy pewne wartości. Nie istnieje wychowanie bez wartości, ponieważ ten, kto wychowuje, równocześnie dokonuje aktu wartościowania. Sam fakt naszego życia również rejestrujemy jako wartość, podobnie jak to wszystko, co się z nim wiąże. Wartości są istotnym elementem tworzącym nie tylko konkretną sytuację wychowawczą, ale także sam proces wychowania realizujący się na jej podłożu. Rozwój człowieka polega na podejmowaniu działania jako człowiek, czyli na urzeczywistnianiu swojego człowieczeństwa. Takiemu właśnie rozwojowi służy także wychowanie¹¹.

¹⁰ Por. M. Nowak, dz. cyt., s. 376-399.

¹¹ Por. tamże, s. 361.

Fundamentalne znaczenie w wychowaniu mają wartości etyczne, posiadają one bowiem charakter uniwersalny tzn. dotyczą wszystkich ludzi i całokształtu świadomego życia. Należą do nich m.in. takie wartości jak: *prawda, piękno, dobro i sprawiedliwość*. Nie są one wytworem ludzkiego umysłu, lecz stanowią obiektywne dobro i normę postępowania prawdziwie ludzkiego, są tym, co już w starożytności było określane jako *cnota*¹². Podejmując problem aksjologiczny w wychowaniu należy rozważyć kwestię istnienia wartości ponadczasowych, które podlegają reinterpretacji, po to, aby stawały się zrozumiałe dla współczesnego człowieka. Taką ponadczasową wartością dla wychowania jest na przykład wyposażenie człowieka w *humanitas*, wydobyte z człowieka i społeczeństwa wszelkich sił pozytywnych, doprowadzenie do pełnej realizacji *człowieczeństwa w człowieku*¹³. Jan Paweł II podkreśla, że *tylko dzięki prawdziwym wartościom człowiek może stawać się lepszy, rozwijać w pełni swoją naturę. Człowiek nie znajduje prawdziwych wartości zamykając się w sobie, ale otwierając się i poszukując ich także w wymiarach transcendentnych wobec niego samego. Jest to warunek, który każdy musi spełnić, aby stać się i wzrastać jako osoba dojrzała*¹⁴. Jest to możliwe tylko przy interdyscyplinarnym dialogu pomiędzy wieloma naukami: psychologią, socjologią, pedagogiką, filozofią i teologią oraz umieszczeniu go w kontekście antropologicznym.

PRZEDMIOT I CEL BADAŃ

Każdy proces badań naukowych rozpoczyna się z chwilą uświadomienia sobie konieczności wyjaśnienia określonej sytuacji, zjawiska, lub procesu¹⁵. Cele badań wypływają głównie z chęci poznania oraz społecznego zapotrzebowania na wyniki¹⁶. Aby badania naukowe przyniosły zamierzony efekt należy określić przedmiot i cel badań.

Przy wyborze przedmiotu i celu badań kierowałam się moimi zainteresowaniami, również względami społecznymi, a przede wszystkim ich użytecznością. Poznanie hierarchii wartości deklarowanej przez współczesną młodzież ma wielorakie znaczenie. Przede wszystkim dostarcza danych o zakresie i poziomie świadomości młodzieży. Pozwala zatem lepiej zrozumieć cele i dążenia uczniów. Ułatwia zrozumienie potrzeb życiowych

¹² D. M. Sarzała, dz. cyt., s. 6.

¹³ M. Nowak, dz. cyt., s. 382-385.

¹⁴ Por. Jan Paweł II, *Fides et ratio*, Tarnów 1998, s. 8.

¹⁵ M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2007, s. 109.

¹⁶ Por. T. Pilch, T. Baumann, *Zasady badań pedagogicznych: strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 1998, s. 188-190.

nastolatków, a także analizę ich postaw. Wiedza ta służy również w przewidywaniu dalszych dążeń i zachowań młodego pokolenia, co ma ogromne znaczenie dla prognozowania rozwoju społecznego. Poznanie hierarchii wartości deklarowanych przez nastolatków ma duże znaczenie w pracy wychowawczej z młodzieżą. Deklarowane wartości stanowią istotny bodziec postępowania i zakresu przystosowania się młodzieży do otaczającej rzeczywistości.

Ważność powyższej problematyki skłoniła mnie do głębszego zainteresowania się tym zagadnieniem. Dlatego przedmiotem badań w mojej pracy magisterskiej były: *Wartości deklarowane przez uczniów kończących integracyjną szkołę podstawową*.

W badaniach naukowych konieczny jest również cel badań. Cel badań to bliższe określenie tego, do czego zmierza badacz, co pragnie osiągnąć w swoim działaniu¹⁷. Celem moich badań uczyniłam: *Poznanie jakie wartości deklarują uczniowie kończący integracyjną szkołę podstawową*.

Prowadzone do tej pory badania nad wartościami wskazują na to, że sposób wartościowania młodego pokolenia wykazuje pewne tendencje do stałości w perspektywie czasowej. Na szczycie hierarchii znajdują się wartości allocentryczne takie jak: rodzina, miłość, przyjaźń, szacunek, życzliwość i akceptacja ze strony innych ludzi. Wzrasta też powoli wartość pracy i pozycji zawodowej, która warunkuje pozycję społeczną, chociaż właśnie z tego powodu jest traktowana instrumentalnie¹⁸. Generalnie jednak można było zauważyć widoczny zwrot w kierunku wartości indywidualistycznych, przy równoczesnym odchodzeniu od wartości o charakterze społecznym i ideowym np.: pokój, religia, patriotyzm, ideologia państwa¹⁹. Z badań wynika również, że przełom lat 90. przyniósł istotne zmiany w hierarchii wartości nowego pokolenia. Zarysowała się triada wartości powstała na gruncie nowej sytuacji społecznej. Dla młodzieży lat 90. najważniejszymi wartościami były: rodzina, wartości moralne, a także wygodne życie, wolne od trosk materialnych²⁰. Badania nad wartościami deklarowanymi przez młodzież przeprowadzone w 1995 roku przez J. Mariańskiego, wskazują, że wśród możliwych do wyboru wartości stanowiących cele i dążenia życiowe młodzieży, nadrzędne miejsce przypada szczęściu rodzinnemu. Wartość *szczęśliwe życie rodzinne*, uzyskała naj-

¹⁷ Wł.P. Zaczyński, *Poradnik autora prac seminaryjnych, dyplomowych i magisterskich*, Warszawa 1995, s. 52.

¹⁸ Por. L. Dyczewski, *System wartości w świadomości młodzieży*, w: T. Ożóg (red.), *Nauki społeczne o młodzieży*, Lublin 1994, s. 50-55; T. Hejnicka-Bezwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, Bydgoszcz 1991.

¹⁹ K. Skarżyńska, *Konformizm i samokierowanie jako wartość*, Warszawa 1991, s. 271.

²⁰ A. Gurycka, *Światopogląd młodzieży*, Warszawa 1991, s. 26.

więcej wyborów i zajęła zdecydowanie pierwszą pozycję wśród ocenianych wartości. Na kolejnym miejscu znalazła się wartość *wielka odwzajemniona miłość*, pojawiła się ona we wszystkich środowiskach społecznych u przeszło połowy badanych. Te dwie wymienione wartości: rodzina i miłość, wyrażające pragnienie przynależenia do małych grup społecznych dominują nad pozostałymi celami i dążeniami życiowymi młodzieży. Znamiennym zjawiskiem według J. Mariańskiego jest wzrost znaczenia jakie przypisuje się zdobyciu wykształcenia, które znalazło się na 6 miejscu wśród 14 zaproponowanych do wyboru wartości²¹. Zastanowiło mnie to, czy i jak zmieniała się hierarchia wartości, deklarowana przez młodzież dwanaście lat po badaniach przeprowadzonych przez J. Mariańskiego.

PROBLEMY BADAWCZE I HIPOTEZY

Najważniejszym warunkiem podjęcia badania naukowego jest uświadomienie sobie problemów i postawienie hipotez, określających cel i zakres planowanych intencji badawczych. Problem badawczy jest zwykle uszczegółowieniem celu badań, umożliwia on dokładniejsze poznanie tego, co rzeczywiście zamierzamy zbadać²².

Problemem moich badań, które przeprowadziłam w maju i listopadzie 2007 roku w dwóch szkołach podstawowych z oddziałami integracyjnymi i dwóch integracyjnych szkołach podstawowych w Bydgoszczy było znalezienie odpowiedzi na pytanie: *Jakie wartości deklarują uczniowie kończący integracyjną szkołę podstawową? Szczegółową problematykę określały następujące pytania:*

1. Jak młodzież rozumie pojęcie „wartość”?
2. Jakie wartości dominują wśród uczniów?
3. Czy i jeżeli tak, to w jaki sposób płeć różnicuje deklarowane przez uczniów wartości?
4. Czy i jeżeli tak, to w jaki sposób status społeczny wpływa na deklarowane przez uczniów wartości?
5. Czy i jeżeli tak, to w jaki sposób styl wychowania wpływa na deklarowane przez uczniów wartości?
6. Czy i jeżeli tak, to w jaki sposób niepełnosprawność uczniów wpływa na deklarowane przez nich wartości?

²¹ Por. J. Mariański, *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością. Wartości moralne w świadomości maturzystów*, Lublin 1995, s. 172-173.

²² Por. M. Łobocki, dz. cyt., s. 109-113.

Skuteczne przeprowadzenie badań naukowych wymaga oprócz sformułowania problemów badawczych, wysunięcia hipotez²³.

W kontekście sformułowanego problemu głównego przyjąłem następującą hipotezę: *Przypuszczam, że deklarowane przez uczniów wartości są zróżnicowane i mają na to wpływ między innymi takie czynniki jak: płeć, status społeczny, styl wychowania i niepełnosprawność*. Została ona dookreślona przez następujące hipotezy szczegółowe:

1. Uważam, że występuje duża różnorodność w rozumieniu przez młodzież terminu „wartość”.
2. Przypuszczam, że wartościami dominującymi wśród uczniów są: miłość, rodzina i wykształcenie.
3. Sądzę, że płeć jest czynnikiem różnicującym deklarowane przez uczniów wartości.
4. Zakładam, że status społeczny (sytuacja materialna i wykształcenie rodziców) badanych w niewielkim stopniu różnicuje deklarowane przez uczniów wartości.
5. Przypuszczam, że styl wychowania jest istotnym czynnikiem różnicującym deklarowane przez uczniów wartości.
6. Uważam, że niepełnosprawność jest czynnikiem różnicującym deklarowane przez uczniów wartości.

Hipotezy, które przyjąłem w znacznym stopniu znalazły potwierdzenie empiryczne w przeprowadzonych badaniach.

METODA I TECHNIKA BADAWCZA

Dla potrzeb mojej pracy zastosowałem metodę sondażu diagnostycznego, określanego również *sondażem ankietowym* lub *sondażem na grupie reprezentatywnej*²⁴. Metodę tę uznałem za najlepszą, gdyż jak wynika z definicji, przedmiotem badań sondażowych jest określone zjawisko społeczne; w moim przypadku były to wartości deklarowane przez uczniów kończących szkoły podstawowe z oddziałami integracyjnymi i szkoły integracyjne. W celu zebrania materiału empirycznego, umożliwiającego udzielenie odpowiedzi na pytanie badawcze posłużyłem się najbardziej adekwatną do mojej pracy techniką, jaką jest ankieta. Jako narzędzie badawcze wykorzystałem kwestionariusz ankiety.

²³ Tamże, s. 132.

²⁴ T. Bauman, T. Pilch, dz. cyt., s. 79.

CHARAKTERYSTYKA TERENU BADAŃ

Przedstawione dane pochodzą z badań empirycznych przeprowadzonych na terenie Szkoły Podstawowej nr 20 z oddziałami integracyjnymi, Szkoły Podstawowej nr 25 z oddziałami integracyjnymi, Integracyjnej Szkoły Podstawowej nr 65 oraz Integracyjnej Szkoły Podstawowej nr 12 w Bydgoszczy. Badani uczniowie zostali wybrani według procedury prostego doboru losowego. Współcześnie uznawany jest on za najbardziej trafny i skuteczny. Pozwala na obliczenie prawdopodobieństwa określonego stopnia przybliżenia próby losowej do ogólnej populacji, stąd nosi on również nazwę doboru probabilistycznego²⁵. W badaniach uczestniczyło 208 uczniów, w tym 90 (43,3%) dziewcząt i 118 (56,7%) chłopców.

WYNIKI BADAŃ WŁASNYCH – REZULTATY

W odniesieniu do pierwszej hipotezy szczegółowej badania empiryczne potwierdziły zróżnicowane rozumienie terminu „wartość” przez ankietowanych. Należy jednak zauważyć, że znaczna część badanych rozumie „wartość” w taki sam sposób – jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* – 125(60,1%) osób i *cecha człowieka* – 66(31,7%) osób.

Drugą hipotezę szczegółową również potwierdziły badania empiryczne. Zakładałam, że wartościami dominującymi wśród badanych są: *miłość*, *rodzina* i *wykształcenie*. Okazało się, że najważniejszymi wartościami dla uczniów są – *miłość*, *rodzina*, *wykształcenie* i *zdrowie*. Może to wskazywać na prymat pragnień ankietowanych: pragnienie poczucia bezpieczeństwa i akceptacji (co daje rodzina i miłość) przed chęcią zdobycia wykształcenia i posiadania zdrowia.

Badania empiryczne potwierdziły trzecią hipotezę szczegółową, według której płeć jest czynnikiem różnicującym deklarowane przez uczniów wartości. Należy zauważyć, że wartość jako *coś bardzo ważnego i cennego w życiu* i *cecha człowieka* rozumie więcej dziewcząt niż chłopców. Natomiast wartość jako *cena*, *jednostka* deklaruje więcej chłopców. Na pytanie: *Czy uważasz, że w swoim postępowaniu i podejmowaniu decyzji ludzie powinni kierować się określonymi wartościami?* pozytywnie częściej odpowiadały dziewczęta (różnica w stosunku do chłopców wynosi 6,0%), negatywną odpowiedź częściej udzielili chłopcy (różnica w stosunku do dziewcząt wynosi 4,0%). Odpowiedź *nie wiem* częściej wybierali chłopcy niż dziewczęta (różnica wynosi 2,0%). Zarówno w przypadku dziewcząt, jak i chłopców na szczycie hierarchii wartości znajduje się *rodzina*. Można powiedzieć, że hierarchia wartości w przypadku dziewcząt,

²⁵ Por. T. Pilch, T. Bauman, dz. cyt., s. 258-259; M. Łobocki, dz. cyt., s. 172-174.

jak i chłopców przedstawia się podobnie (rodzina, miłość, wykształcenie i zdrowie). Co ciekawe, aż o 12% więcej chłopców niż dziewcząt określa rodzinę jako wartość najwyższą (*bardzo ważną*). Możliwe, że wpływ na to mają przemiany kulturowe, zmieniające sposób postrzegania roli kobiet w społeczeństwie oraz tendencje zmierzające do relatywizowania znaczenia rodziny. Należy jednak podkreślić, że istnieją pewne różnice przy wyborze kolejności wartości w zależności od płci ankietowanych. Te niewielkie różnice wynikają z odmiennych preferencji psychicznych dziewcząt i chłopców. Mają one wpływ nie na rodzaj wybieranych przez ankietowanych wartości, lecz na ich miejsce w hierarchii aksjologicznej. Analiza statystyczna wykazała, że *miłość* jako druga według ważności deklarowana przez ankietowanych wartość jest bardziej preferowana przez dziewczęta niż przez chłopców. Można to wyjaśnić innym sposobem przeżywania a nawet określania swoich uczuć przez dziewczęta i chłopców. *Wykształcenie* jako trzecia co do ważności, deklarowana przez ankietowanych wartość, jest bardziej preferowana przez chłopców niż przez dziewczęta. Zastanowić należałoby się nad tym, czy takie preferencje mają konkretne przełożenie na ich wyniki w nauce. Analiza statystyczna wykazała również istotną korelację między płcią a *zdrowiem* jako deklarowaną wartością. Zdrowie jako czwarta co do ważności, deklarowana przez ankietowanych wartość, jest bardziej preferowana przez chłopców niż przez dziewczęta. Jednak jest tak w wypadku określenia tej wartości jako *bardzo ważnej*. Zdrowie jako wartość *ważną* deklarują częściej dziewczęta niż chłopcy. Natomiast odpowiedzi *w ogóle nieważne* i *raczej ważne* częściej wybierają chłopcy.

Czwarta hipoteza szczegółowa, która zakładała, że status społeczny (sytuacja materialna i wykształcenie rodziców) w niewielkim stopniu różnicuje deklarowane przez uczniów wartości została potwierdzona badaniami empirycznymi. Sytuacja materialna rodziców ma niewielki wpływ na rozumienie terminu „wartość” przez ankietowanych. Identycznych odpowiedzi udzielili uczniowie określający swoją sytuację materialną jako *przeciętną* i *niezadowalającą*. Jedynie sytuacja materialna określana jako *zadawalająca* różnicuje poszczególne odpowiedzi ankietowanych. Wykształcenie rodziców nie różnicuje w sposób istotny rozumienia terminu „wartość” u badanych uczniów. Na pytanie: *Czy uważasz, że w swoim postępowaniu i podejmowaniu decyzji ludzie powinni kierować się określonymi wartościami?* ankietowani odpowiadali bardzo podobnie, bez względu na deklarowany stopień zamożności i wykształcenia rodziców. Analiza statystyczna wykazała istnienie korelacji między wykształceniem ojca a wyborem wartości: *miłość* przez badanych. Analizując odpowiedzi ankietowanych dotyczących hierarchii wartości według zmiennej niezależnej – status społeczny (wykształcenie rodziców i sytuacja materialna rodziców), można zauważyć, że przy wyborze głównych wartości wykształcenie ro-

dziców oraz ich sytuacja materialna nie determinują w sposób oczywisty odpowiedzi uczniów. Badając ankietowanych przy zastosowaniu zmiennej niezależnej, jaką jest sytuacja materialna, respondenci podają bardzo podobne określenia rodziny, bez względu na stan majątkowy rodziców. Przy wyborze wzoru osobowego przez badaną młodzież, wykształcenie ich rodziców oraz sytuacja materialna nie mają wielkiego wpływu. Analizując odpowiedzi ankietowanych dotyczących hierarchii wartości stwierdzam, że przy wyborze głównych wartości wykształcenie rodziców oraz ich sytuacja materialna nie determinują w sposób oczywisty odpowiedzi uczniów.

Piąta hipoteza szczegółowa zakładała, że styl wychowania jest istotnym czynnikiem różnicującym deklarowane przez uczniów wartości. Na podstawie badań empirycznych stwierdzam, że młodzież, w zależności od modelu wychowania, jaki jest preferowany w rodzinach w jakich żyje dokonała zupełnie innej hierarchizacji wartości. Na pierwszym miejscu wspólnie dla wszystkich stylów wychowania znalazła się *rodzina*. Na drugim miejscu u osób wychowywanych w stylu demokratycznym znalazła się *miłość*, u osób wychowywanych w stylu autorytarnym – *zdrowie*, zaś u osób wychowywanych w stylu liberalnym – *wykształcenie*. Trzecie miejsce u osób wychowywanych w stylu demokratycznym zajmuje *zdrowie*, liberalnym – *miłość*, autorytarnym – *wykształcenie*. Czwarte miejsce w hierarchii wartości zajmuje u osób wychowywanych w stylu demokratycznym – *wykształcenie*, autorytarnym – *miłość*, zaś u osób wychowywanych w stylu liberalnym *zdrowie*. Z powyższych danych wynika, że rodzaj stylu wychowania stosowany w rodzinach ankietowanych, w znacznym stopniu różnicuje hierarchię wartości deklarowaną przez badanych.

Szósta hipoteza szczegółowa zakłada, że niepełnosprawność jest czynnikiem różnicującym deklarowane przez uczniów wartości. Korelacje między występowaniem niepełnosprawności u uczniów a deklarowanymi wartościami wykazały największą zależność statystyczną. Uczniowie pełnosprawni na szczycie swojej hierarchii umieścili *rodzinę*, *miłość*, *wykształcenie* i *zdrowie*. Najważniejszą wartością dla ankietowanych uczniów niepełnosprawnych jest również *rodzina*. Drugie miejsce natomiast zajmuje *zdrowie*, *miłość* zajmuje miejsce trzecie. Czwarte miejsce w hierarchii wartości uczniów niepełnosprawnych zajmuje *wykształcenie*. Analiza statystyczna wykazała istnienie najbardziej istotnych statystycznie zależności między niepełnosprawnością, a wyborem takich wartości, jak *rodzina* i *zdrowie*. Wskazywać to może na fakt, że dla uczniów niepełnosprawnych brak tych wartości stanowi największy, życiowy problem. Również inne jest definiowanie przez badaną młodzież niepełnosprawną określeń rodziny. Analiza statystyczna wykazała największą istotność statystyczną między takimi określeniami rodziny jak: *całe życie* i *pomoc w trudnych chwilach*. Z analizy tej wynika, że dla uczniów niepełnosprawnych główną funkcją rodziny jest wspieranie i zapewnienie pomocy w trudnych chwili-

lach. Uczniowie niepełnosprawni jako wzór osobowy wybrali *rodzinę, Jana Pawła II i rodzeństwo*. Koreluje to z hierarchią wartości prezentowaną przez uczniów pełnosprawnych.

OMÓWIENIE I INTERPRETACJA WYNIKÓW

Z przeprowadzonych przeze mnie badań wynika, że ankietowani uczniowie jako najważniejsze wartości wybierają te, które bezpośrednio łączą się z miłością i rodziną (tak samo zatem jak 13 lat temu). Hierarchię wartości ich zdaniem zamykają rzeczywistości związane z dobrami materialnymi. Wyniki moich badań stoją w oczywistej sprzeczności z danymi socjologicznymi, według których w naszym kraju następuje znaczne osłabienie autorytetu rodziny i coraz bardziej preferowany jest konsumpcyjny styl życia. Uważam, że rozbieżność ta, może wynikać z różnicy pomiędzy wartościami deklarowanymi a uobecnianymi w życiu, lub, co jest bardziej optymistyczne, może ona sugerować pewien proces przewartościowań, słabo jeszcze widoczny w życiu dorosłych, a wyraźnie zarysowujący się wśród uczniów kończących szkoły podstawowe. Jeżeli jednak wartości deklarowane przez młodzież 13 lat temu i obecnie są tożsame, to może to niestety oznaczać, że to dorośli dokonują negatywnych przewartościowań – z wartości allocentrycznych deklarowanych w młodości przechodzą na materialne w życiu dorosłym.

W związku z tak rozpoznaną sytuacją należałoby się zastanowić jakie podjąć wysiłki pedagogiczne w celu zminimalizowania różnic pomiędzy deklaracją a wprowadzaniem w życie deklarowanych przez młodzież wartości oraz jak młodych ludzi nauczyć wierności wybranym wartościom. Wydaje się, że najbardziej skutecznie na harmonijną postawę aksjologiczną wychowanków i wierność deklarowanym wartościom wpływa przykład właściwych zachowań pedagogów oraz innych autorytetów.

W dzisiejszym świecie zdominowanym przez sprzeczne ze sobą teorie i światopoglądy, młodzi ludzie szczególnie potrzebują wartości, po to, aby ich życie nie straciło ludzkiego charakteru. Wartości bowiem chronią człowieka przed iluzją łatwego życia, pokazują jak postępować, aby nie uwiłkłać się w sytuacje stanowiące zagrożenie dla prawidłowego rozwoju (różnego rodzaju uzależnienia, sekty itp.).

*

Świadomość kulturowa i naukowa przełomu wieków sprawia, że coraz bardziej zatracą się poczucie wartości życia i natury, a tym samym zagrożony zostaje w swym istnieniu sam człowiek. Coraz częściej wartość życia człowieka mierzona jest jego użytecznością. Nasze życie to ustawicz-

ne wartościowanie w kontekście przeżywanych sytuacji indywidualno-egzystencjalnych i społecznych. Świat ludzki pozbawiony wartości byłby aksjologicznie neutralny i egzystencjalnie pusty, brakowałoby bowiem w nim prawdy, dobra, sprawiedliwości, szczęścia, miłości, piękna. Byłby to świat zdepersonalizowany, odczłowieczony i zredukowany do wymiaru biologiczno-animalnego. Życie ludzkie utraciłoby trwały, głębszy sens, naturalną celowość i aksjologiczne ukierunkowanie.

Młode pokolenie staje wobec wielu problemów i sytuacji konfliktowych, nie potrafi poradzić sobie z nimi, podejmować odpowiednich decyzji. Dlatego oczekuje wsparcia ze strony starszych i szuka odpowiedzi w różnych systemach etycznych. Wychowanie młodego człowieka do wartości, szczególnie w okresie, gdy poszukuje on własnej tożsamości, nie jest procesem łatwym i wymaga specjalnego zaangażowania ze strony wychowawcy.

Wychowanie osiągnie trwałe rezultaty tylko wtedy, gdy spowoduje autentyczne zaangażowanie wartościami ukazanymi przez wychowawcę. Uczniowie, którym brakuje rzeczywiście godnych do naśladowania wzorów osobowych, pozostają chwiejni, ulegają wszelkim możliwym sugestiom i niezdolni są do zajęcia prawdziwie zaangażowanej postawy wobec wartości. Właśnie dlatego tak ważne jest spotkanie z człowiekiem posiadającym niezachwianą wiarę w wartości i realizującym je we własnym życiu ²⁶.

²⁶ Por. J. Tarnowski, *Jak wychowywać?* Warszawa 1993, s. 162.